

INSPIRACE TRANSNACIONÁLNÍHO FEMINISMU PRO TRANSNACIONÁLNÍ FEMINISTICKOU SOCIÁLNÍ PRÁCI¹ / RADKA JANEBOVÁ

Inspirations of Transnational Feminism to Transnational Feminist Social Work

Abstract: The mission of social work is to promote human rights, social justice and social change. One of the currents of social work, transnational feminist social work analyses complex oppression based on racism, hierarchical nationalism, class exploitation and sexist control of women in different times and locations in the era of globalization. The paper aims to reflect on inspiration that transnational feminism can offer to transnational feminist social work and possible ways of social work in the era of globalization. Transnational Feminist Social Work originated as a response to globalization; theoretically it builds on transnational social work and transnational feminism. Therefore, the author firstly introduces a new transnational definition of social work, which responds to the global situation. Then she pays attention to the inspiration that transnational feminism brings to transnational feminist social work. In conclusion, she focuses on how to implement transnational feminist social work at the macro, meso- and micro-levels.

Key words: transnational feminism; international social work; feminist social work; globalization

Janebová, Radka. 2015. „Inspirace transnacionálního feminizmu pro transnacionální feministickou sociální práci.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, Vol. 16, No. 2: 17–29, DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/12130028.2015.127.2.217>

Posláním sociální práce je prosazovat lidská práva, sociální spravedlnost a sociální změnu, což znamená postavit se chudobě, útlaku a jiným formám sociální nespravedlnosti. Na tyto změny reagovala tzv. *Global Agenda for Social Work and Social Development*,² což je programové prohlášení klíčových mezinárodních organizací sociální práce, které reaguje na narůstající sociální nerovnosti a potřebu ochrany sociálních jistot na globální i lokální úrovni. Jak tyto principy naplnit ve vztahu k ženským právům, navrhuje a realizuje na národní úrovni řada proudů feministické sociální práce, které jsou zpravidla považovány za součást tzv. kritické sociální práce. Avšak ambici vymanit se z lokálních kontextů, zkoumat útlak žen v souvztažných lokálních a globálních souvislostech a postavit se proti útlaku žen vyplývajícím z nerovného rozdělení moci a sociálních nespravedlností mezi zeměmi bohatého Severu a chudého Jihu v době globalizace má pouze „transnacionální feministická sociální práce“. Jedná se o proud, který alespoň v teoretické rovině teprve formuluje svá východiska, principy a metody.

Dopady globální situace na podmínky výkonu sociální práce a na potřebu reformulace jejího poslání reflektovaly již takové mezinárodní osobnosti sociální práce jako například Malcolm Payne (např. Payne, Askeland 2008; Payne 2014), Walter Lorenz (2006) nebo Lena Dominelli (2010). Tyto reflexe však končí u formulace potřeby transnacionální sociální práce obecně a nezabývají se její možnou feministickou perspektivou (s výjimkou Leny Dominelli). Pokusy rozpracovat tuto perspektivu lze najít spíše v dílčích článkách³ severoamerických akademických pracovníků a pracovníků, jako jsou například Lamba-Nieves Deepak, Mehmoona

Moosa-Mitha nebo Fariyala Ross-Sheriff, jejichž myšlenky budou představeny v následujícím textu.

Cílem předkládaného textu je reflektovat výzvy, které může feministické sociální práci v éře globalizace nabídnout transnacionální feminizmus a možné způsoby této sociální práce. Vzhledem k tomu, že transnacionální feministická sociální práce navazuje na mezinárodní feministickou sociální práci, popíšu stručně genezi tohoto proudu jako reakci na kritiku mezinárodní feministické sociální práce. Poté se budu věnovat výzvám, které pro transnacionální feministickou sociální práci může přinášet transnacionální feminizmus. Na závěr se zaměřím na způsob, jak lze realizovat „transnacionální feministickou sociální práci“ (dále TFSP) na makroúrovni, mezoúrovni a mikroúrovni. Na úvod považuji za nezbytné vymezit klíčový pojem „sociální práce“ v nových globálních souvislostech.

Nové vymezení sociální práce jako reakce na globální situaci

Globalizace se stala součástí každodenního života společností jak globálního Severu, tak globálního Jihu a zásadním způsobem ovlivňuje fungování sociálních států a jejich možností reagovat na novodobé sociální problémy. Formování globálních řetězců výroby, posilňování globálních obchodních toků, etablování nadnárodních korporací, globální spekulace s finančním kapitálem a celková globální akumulace kapitálu s sebou přinášejí mnohé sociální a ekonomické nerovnosti. Národní státy se stávají stále bezmocnějšími a neschopnějšími zasahovat do fungování nadnárodních korporací, a tak se snaží požadavkům těchto korporací alespoň přizpůsobit prostřednictvím lákavých nabídek a zvýhodňo-

vání s cílem zapojit je do národních ekonomických infrastruktur. To všechno činí na úkor lokálních firem, daňových poplatníků a klesajících výnosů pro potřeby sociálního státu. S tím, jak se národní státy dostávají do služeb transnacionálních korporací a finančních institucí, stávají se samy transnacionálními (Robinson 2009).

Labilita národních států vede ke zvyšování sociálních, ale i jiných forem nespravedlností, nerovností, narůstání extrémní chudoby celých populací (Shijun in Hrubec 2013: 40) a vyhrocování protikladu mezi bohatou menšinou a chudou většinou (Robinson 2009). Tristní dopady má globalizace zejména pro země globálního Jihu, kde ohrožuje lidské životy. Tyto země nesou obrovskou dluhovou zátěž, která vznikla v důsledku často nelegitimních úvěrů ze strany Mezinárodního měnového fondu (dále MMF) a soukromých korporátních investorů. Některé z těchto úvěrů byly získány zkorumpovanými vládami a diktátory, kteří zneužili peníze pro svůj osobní prospěch. Další půjčky byly poskytnuty na základě projektů a doporučení MMF a Světové banky, které nevzaly nebo nechtěly vzít v úvahu předchozí zadluženost těchto zemí (Stiglitz in Deepak 2011). Půjčky byly podmíněny požadavky zásadních škrtů ve výdajích na zdravotnictví, mzdy, vzdělávání a zajištění sociálních práv a privatizací veřejných komodit jako například vody (Polack in Deepak 2011). Vnucená politika volného obchodu požadovala, aby země globálního Jihu otevřely své hranice obchodu a odstranily všechny regulace nebo dotace pro klíčová odvětví, což nelze říci o zemích globálního Severu, z nichž řada významně dotuje např. zemědělství. Trhy rozvojových zemí pak zaplavilo dotované zboží ze zemí globálního Severu, čímž byla negativně ovlivněna jejich konkurenceschopnost, schopnost vyrábět lokální zboží a zajistit zaměstnání a obživu vlastních lidí (Klein in Deepak 2011). Součástí globálního vykořisťování je i okrádání těchto zemí o jejich duševní vlastnictví. Jsou zaznamenány příklady biopirátství, kdy firmy Severu ukradly tradiční vědění země (např. rýže basmati) a posléze chtěly platit za využití tohoto duševního vlastnictví (Deepak 2011).

Výše uvedená negativa současné podoby globalizace se odrážejí nejenom v rozsáhlé a narůstající chudobě lidí, ale také v devastaci přírody, ve změnách klimatu, a souvisejí se vznikem nových válečných konfliktů a s masovou migrací. Přesto nemusí být globalizace vnímána pouze negativně. Nechci se zabývat glorifikujícím pohledem ekonomických neoliberalů, ale upozornit na potenciál k utváření protestů a sociálních hnutí (Robinson 2009) či příležitosti k uplatňování širších lidských práv – nejen občanských a politických, ale i sociálních a ekonomických (Skclair in Hrubec 2013: 42). Pozitivním efektem globalizace může být zejména vzestup „transnacionální veřejnosti“ (Fraser 2007) nebo sociálních hnutí a organizací transnacionálního charakteru. Moosa-Mitha a Ross-Sheriff (2010) uvádějí jako příklady organizace Lékaři bez hranic nebo *Development Alternatives with Women for a New Era*, v oblasti sociální práce *Mezinárodní federaci sociálních pracovníků*.

Popsané globalizační dopady na sociální stát nemohou neovlivňovat ani sociální práci. Tato ambivalentní profese zpravidla financovaná státem či jeho samosprávnými částmi má na jedné straně sloužit jako „agent společnosti“ a plnit normativní roli. Jinak řečeno slouží ke kontrole a pacifikaci problémových lidí a k udržení sociálního řádu (Galper in Peters 2012). Na druhé straně má sociální práce prosazovat práva lidí, sociální spravedlnost a stát na straně utlačovaných (např. Mezinárodní etický kodex z roku 2004). Na národních úrovních může vést tato ambivalence poslání přinejmenším ke dvěma reakcím sociální práce na globalizační dopady. Část profese se snaží přizpůsobit. Snaží se tedy vzorně naplňovat neoliberálně definované normativní poslání kontroly „nepřizpůsobivých“, primárně se místo na pomoc lidem zaměřuje na jejich umístění na pracovním trhu (což je hlavní poptávka státu v kapitalistickém systému), nenápadně stigmatizuje příjemce pomoci jako ty, co nezaslouženě odčerpávají omezené zdroje sociálního státu (Peters 2012), a převádí strukturální problémy do individuálních zavinění (Weinberg 2008). Druhá část profese se snaží na důsledky globalizace reagovat aktivně, stojí na straně chudých, utlačovaných a bezmocných a orientuje se na změnu struktur. Zpravidla se takový způsob práce označuje jako „kritická sociální práce“. Ta klade důraz na kritiku a analýzu moci a útlaku ve společnosti (Healy 2000) a jejím cílem je celková společenská transformace k překonání útlaku, nespravedlnosti, dominance a vykořisťování (Healy 2001). Healy (2000) ji někdy označuje jako „aktivistickou sociální práci“, někteří autoři ji ztotožňují s „radikální sociální prací“ (např. Staub-Bernasconi 2009; Matoušek 2013) nebo ji raději označují jako „kritickou praxi“ (např. McDonald 2006).

Právě sociální pracovníci⁴ z této kritické větve nejvíce slyší výzvy globalizace pro sociální práci a snaží se na její negativní důsledky reagovat. Neplatí to samozřejmě univerzálně, protože i kritické sociální pracovnice mohou být až příliš „zabředlé“ ve svých lokálních realitách (Mohan 2005: 246). Přesto to jsou zejména pomáhající, vycházející z této perspektivy sociální práce, kteří přicházejí nejčastěji s výzvami k budování „světového občanství“ a k mezinárodní politizaci sociální práce (Mohan 2005).

Na mezinárodní úrovni tak aktuálně působí *The Global Agenda for Social Work and Social Development: Commitment to Action* (dále *Global Agenda*⁵), což je programové prohlášení tří nejvýznamnějších mezinárodních profesních organizací sociální práce – IFSW (*Mezinárodní federace sociálních pracovníků*), IASSW (*Mezinárodní asociace škol sociální práce*) a ICSW (*Mezinárodní rada pro sociální péči*). Toto prohlášení z roku 2012 reaguje na sociální změny na globální, národní i lokální úrovni. Posláním dokumentu je obhajoba nového světového řádu, který bude respektovat lidská práva, lidskou důstojnost a lidskou diverzitu. Reflektuje zejména nedostupnost lidských práv pro velkou část světové populace, nedodržování mezinárodních standardů v oblasti pracovních podmínek ze strany firem, potlačování kulturní diverzity se závažnými důsledky pro menší kulturní skupiny

ny, potlačování solidarity ze strany dominantních ekonomických, politických a sociálních elit a ohrožení zdraví lidí v důsledku mezinárodní nezodpovědnosti k životnímu prostředí. Pro léta 2012 až 2016 stanovuje jako priority podporu sociální a ekonomické rovnosti, podporu důstojnosti a hodnoty všech lidí, zaměření na udržitelnost životního prostředí a posílení uznání významu lidských vztahů (IFSW 2012). Vyústěním *Global Agendy* je také tvorba nové definice sociální práce, kterou lze vnímat jako „kritickou“ a alespoň z hlediska procesu tvorby jako „transnacionální“. Na regionálních seminářích zástupci profesních organizací diskutovali o různých aspektech chápání sociální práce s cílem připravit takový návrh, který by odrážel celou šířku současné praxe sociální práce, jež je realizována v odlišných sociokulturních kontextech. Definice usiluje o dosažení shody s regionálními definicemi sociální práce, které vycházejí z odlišných kontextů a úloh sociální práce v jednotlivých zemích (Levická, Levická 2013). V roce 2014 byla profese vymezena takto: Sociální práce je prakticky založená profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, zplnomocnění a osvobození lidí. Zásadními principy sociální práce jsou sociální spravedlnost, prosazování lidských práv, kolektivní odpovědnost a respekt k lidské diverzitě. S podporou teorií sociální práce, sociálních věd, humanitních a domorodých znalostí se sociální práce zabývá lidmi a strukturami v jejich prostředí s cílem řešit jejich životní problémy a zlepšovat životní podmínky (IFSW 2014).

Z globálního dění v sociální práci je zřejmé, že alespoň prostřednictvím *Global Agendy* se sociální práce na nadnárodní úrovni pokouší odrážet a reflektovat sociální, ekonomické i politické celospolečenské trendy a jejich dopady na ty nejvíce bezmocné a utlačované, včetně žen.

Od mezinárodní feministické sociální práce k transnacionální feministické sociální práci

Rozvoj feministické sociální práce od mezinárodní po transnacionální je v podstatě analogický přerodu od západocentrického přístupu ke „globálnímu sesterství“ po transnacionální feminismus (viz např. Kolářová 2010). Nejprve se v reakci na propojování kultur a společností etablovala tzv. mezinárodní sociální práce, která měla i svou feministickou větev. V počátcích se jednalo spíše o humanitární činnosti ze strany žen z tzv. rozvinutých zemí pro ženy v tzv. rozvojových zemích. Byla chápána jako sociální práce v jiné zemi, než je země původu sociální pracovnice (Hugman, Moosa-Mitha, Moyo 2010). Případně se jednalo o snahu z teoretických východisek Severu učít ty z Jihu, jak dělat sociální práci ve smyslu modelu „Západ učí zbytek světa“. Zejména první feministky v křesťanských misích se snažily pozvednout „primitivní“ ženy z barbarických podmínek lokálních kultur tím, že přijmou hodnoty bílých, západních žen střední třídy. Západní ženy měly vést mezinárodní organizace sociální práce a jejich utlačované sestry z mimoeuroamerické kultury je měly následovat⁶ (Saulnier 1996). Poté

se objevily pokusy nahradit koncept „stejnosti žen celého světa“ konceptem „ženy třetího světa“, který předpokládal podobnou zkušenost útlaku žen Jihu (společný útlak rasový, genderový, třídní, koloniální a imperiální) (Mohanty 1991; Kolářová 2010). I ten se ukázal jako nevhodný, protože byl opět nepřiměřeně unifikující a v rozporu s principem individuálního přístupu sociální práce⁷.

Oba tyto unifikující pohledy jsou nyní nahrazovány důrazem na zkoumání nerovností mezi ženami prvního a třetího světa (Jaggar 2010; Kolářová 2010). Začalo se objevovat kritické zkoumání praktik národních států v globální ekonomice a způsobu, jakými jsou sociální pracovnice zapojeny do těchto procesů při podpoře práv žen (Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010). Sociální pracovnice začaly volat po revizi mezinárodní sociální práce, aby více reflektovala procesy globalizace a jejího dopadu na ženy (např. Dominelli 2010), více se zaměřila na globální politiky ve prospěch žen a mocenské vztahy (Midgley 2007) a vliv těchto otázek na nerovnosti mezi ženami a muži a životy rodin a komunit (Midgley 2007). Na základě těchto kritik se začala etablovat transnacionální feministická sociální práce.

Transnacionální sociální práce se vymezovala proti perspektivě mezinárodní sociální práce postavené na konceptech rozvoje jako dobíhání Západu a na liberálním diskursu lidských práv. Tato perspektiva nevěnovala dostatečnou pozornost historickým ani současným strukturálním nerovnostem, ani privilegiím a moci držené sociálními pracovníky globálního Severu. Dominantní koncept mezinárodního rozvoje ovlivněný západní modernizační teorií totiž vztahoval globální nerovnosti více k technologickým a kulturním rozdílům mezi národy než k historickým a strukturálním nerovnostem. Byl postaven na neoliberálním předpokladu, že každá země může dosáhnout úrovně ekonomického rozvoje Severu prostřednictvím svobodného trhu. Fungoval v praxi jako civilizační mise kolonialismu, která posilovala příběh západního zachránce pasivní oběti třetího světa. Mezinárodní sociální práce je také postavena na liberálním diskursu lidských práv, který je více založen na konceptu individuálních práv než na konceptu komunitních a kulturních práv a je užíván selektivně Západem jako ospravedlnění intervencí v zemích, kde to prospívá západním zájmům (Deepak 2011).

V reakci na kritiku mezinárodní feministické sociální práce se začala vynořovat TFSP, která věnuje pozornost komplexitě mocenských vztahů a jejich dopadů na ženy uvnitř a mezi mikrosystémy, mezosystémy a makrosystémy, a své poslání vidí v prosazování sociální spravedlnosti a sebeurčení žen v jejich globálních i lokálních kontextech. Globalizaci vnímá jako všeprostopupující mocenskou dynamiku od osobního k národnímu až ke globálnímu, která vyžaduje citlivý přístup k ženskému rozvoji a ženským právům. Za základní princip považuje vzájemnou solidaritu marginalizovaných populací žen na globálním Jihu a Severu (Deepak 2011). Přes oprávněnou kritiku mezinárodní feministické sociální práce si dovoluji vyslovit předpoklad, že v součas-

nosti stále v rovině praktické sociální práce dominuje humanitárně orientovaný proud mezinárodní feministické sociální práce nad TFSP.

Inspirace transnacionálního feminizmu pro transnacionální feministickou sociální práci

Vzhledem k tomu, že TFSP prozatím nedisponuje ucelenými teoretickými východisky, uvedu možné inspirace z transnacionálního feminizmu, které pro TFSP zdůrazňují její duchovní matky a otcové (zejména Lamba-Nieves Deepak, Mehmooona *Moosa-Mitha* nebo Fariyala Ross-Sheriff). Nejprve vymezím transnacionální feminizmus a poté se budu jeho možným inspiracím věnovat v obecnější a posléze v konkrétních rovinách. V rovině teorie a výzkumu zdůrazním možnosti využití poznatků v oblastech zneužívání ženské pracovní síly nadnárodními firmami, obchodování s lidmi, transnacionalizace péče, globálního přístupu žen ke zdravotní péči a náhradního mateřství. V rovině praxe uvedu inspirace v odmítání misijních způsobů práce a prosazování jejich alternativ formou participace a ve výzvě k sebereflexi vlastního profitu z globalizace. Přestože se chci věnovat inspiracím transnacionálního feminizmu pro TFSP, tak se domnívám, že tyto inspirace by měly směřovat k sociální práci jako celku. Respektive zastávám názor, že celá sociální práce by měla být feministická i transnacionální. Toto stanovisko mě místy vede k tomu, že níže uváděné inspirace nevztahují výhradně k TFSP, ale k sociální práci obecně, kterou ideálně vnímám jako feministickou a transnacionální.

Transnacionální feminizmus vznikl v reakci na sociální, ekonomické a politické boje proti útlaku žen v rámci koloniálních a národních kontextů, přičemž navíc začal věnovat pozornost roli globalizace (Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010). Zabývá se nespravedlivými důsledky globalizace pro ženy globálního Jihu a globálního Severu na globální, národní i lokální úrovni (Deepak 2011). Zaměřuje se na vliv genderu, rasy, třídy a sexuality v útlaku žen, ale více než na zobecňování útlaku na všechny ženy Jihu se orientuje na specifickou podstatu tohoto útlaku – tedy jak vznikají přes souvztažnost rasy, třídy a dalších lokací sociální struktury a identity uvnitř lokálních kontextů (Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010). Zahrnuje kritiku politických a často patriarchálních implikací neo/kolonialismu, nacionalismu, fundamentalismu, neoliberalismu, hegemonního feminizmu a zkoumá genderové fungování moci v rámci rodin, komunit, organizací, národů i v nadnárodním kontextu. Centrálními tématy transnacionální feministické teorie jsou moc a odpor (Deepak 2011). Na jedné straně klade důraz na propojenou a prostupující moc mezi identitami přesahujícími rámec binárních předělů kolonizátor – kolonizovaný a utlačovatel – utlačovaný (Grewal, Kaplan 1994) a na straně druhé podporuje politický aktivismus jako cestu odporu.

Za obecnou nebo nadstavbovou inspiraci transnacionálního feminizmu pro sociální práci považují právě přesun pozornosti z lokální izolované úrovně národních sociálních

prací na úroveň globální a hledání vzájemných vazeb mezi lokálním a globálním a jejich dopadů pro ženy. Obdobně jako transnacionální feministky překročily stín esencionalistické představy viktimizované ženy chudého Jihu (Jaggar 2010), měla by i TFSP zaměřovat svou pozornost a své intervence na hledání vzájemných vztahů mezi lokálními sociálními problémy a globálními vlivy. Prozatím se zdá zejména v českém, ale i zahraničním kontextu praxe většinou uvězněná v individuálních, rodinných, lokálních či národních hranicích analýz a intervencí. Otázkou, jak sociální problémy žen ovlivňuje proces globalizace – tedy nejširší makrorovina systémů – se sociální práce na praktické úrovni příliš nezabývá.

Přítom inspirující pro ni může být právě diskuse o chudobě žen v rámci feministických hnutí. Také předtransnacionální feministické perspektivy byly původně poměrně jednostranné a vnímaly ženy globálního Jihu jako pasivní oběti útlaku náboženských a kulturních tradic, které potřebují zachránit západní feministickou civilizační misí (Mohanty 1991). Oproti tomu lokální zastánci tradic prezentovali „své“ ženy jako kulturně integrované a dobrovolně se podřizující tradičním (opresivním) zvyklostem (Spivak 1995), nebo protikladně vůči západním ženám, které byly vyobrazovány jako sobecké, promiskuitní, drzé a materialistické (Chatterjee in Deepak 2011). Tyto protikladné pohledy se díky multikulturalismu odrazily ve fatální filosofické otázce, jak by měli západní teoretikové a teoretičky odpovědět na nezápadní kulturní praktiky, které jsou vnímány jako nespravedlivé vůči ženám (Jaggar 2010: 4). Dvě klíčové účastnice této debaty – M. Nussbaum a S. Okin – podle A. M. Jaggar (2010: 5) však ustrnuly u představy, že chudoba žen je primárně důsledkem lokálních kulturních tradic, zejména tradice izolace žen. Transnacionální feminizmus se pokouší této kulturní nadřazenosti západního feminizmu zbavit a zaměřuje se na vzájemné ovlivňování mezi patriarchálními lokálními tradicemi a nespravedlivým globálním řádem na životy žen.⁸

Domnívám se, že praktická sociální práce je stále uvízlá v dilematu mezi „feminizmem vs. multikulturalismem“ a buď „zachraňuje utiskované ženy ze zaostalých zemí“, nebo je ponechává bez pomoci v útlaku jejich kultury v zájmu respektu k diverzitě kultur. Prozatím není příliš schopná chápat roviny lokálního a globálního jako souvztažné. Transnacionálním feminizmem by se mohla inspirovat na úrovni témat sociálního výzkumu i konkrétní praxe. Níže nejprve uvedu několik příkladů konkrétních témat výzkumu týkajících se globální situace žen, které by mohly být výzvami pro akce sociální práce, poté se pokusím věnovat inspiracím do praxe intervencí sociální práce.

Transnacionální feminizmus se zabývá například tématem zneužívání ženské pracovní síly ze strany nadnárodních společností. Ty preferují najímání mladých svobodných žen, protože jsou vnímány jako schopné provádět monotónně se opakující práce za nízké mzdy a zároveň jako méně rizikové oproti mužům z hlediska sdružování v od-

borech nebo zpochybňování pracovních podmínek (Deepak 2011). Ženy představují více než 80 % takových nekvalifikovaných pracovních sil v mezinárodní produkci a službách v celosvětovém měřítku (Sassen in Deepak 2011). Přesto je v sociální práci téma vykořisťování pracovní síly vnímáno spíše jako genderově neutrální.

A. M. Alvarez a E. J. Alessi (2012) považují za zásadní téma transnacionálního feminismu obchodování s lidmi (především se ženami a dětmi) zejména za účelem nucené práce a sexuálního zneužívání. Globální výdělký z této činnosti se odhadují na více než 31 miliard amerických dolarů (Belser in Alvarez, Alessi 2012) a např. v roce 2007 bylo odhadováno, že na celém světě bylo obchodováno se 4 až 27 miliony lidí (US Department of State in Alvarez, Alessi 2012). Zatímco téma sexuálního zneužívání bývá stereotypně chápáno jako ženské téma, tak nucené práce jsou opět spíše vnímány jako genderově neutrální téma bez reflexe vyšší zranitelnosti žen. Ta nevyplývá nutně z nižšího vzdělání nebo kvalifikace žen, ale ze sféry práce, ve které se ženy častěji pohybují. Se ženami se nejčastěji obchoduje v oblasti domácností, zábavním průmyslu nebo v sociální a zdravotní sféře, kde jsou ženy izolované od svých sociálních sítí, jejich situace je mnohem skrytější a tím více zneužitelná (Therborn 2000).

Jiným aktuálním tématem je transnacionalizace péče, kdy jsou ženy z globálního Jihu prostředkem k uspokojení rostoucích potřeb péče o rychle stárnoucí populace Severu. To v jejich domovských zemích vede k narušování a nezajištění péče u jejich vlastních rodin (Boccagni 2014) a k nedostatku pracovníků ve zdravotnictví a sociálních službách (Deepak 2011). Ženy slouží jako komodita, s níž obchodují globální agentury práce nebo v některých případech i samotná rodina. Tato komodita zaplňuje globální mezery v systémech péče bohatších zemí. Činí tak na úkor svých vlastních rodin i zemí. Paradoxně se tak sama sociální práce a péče stávají nástrojem útlaku žen chudých zemí, což by mělo být ze strany sociálních pracovníků a pracovníků profitujících zemí reflektováno. Například P. Boccagni (2014) v kontextu sociální práce vyzývá bohatší země, aby převzaly odpovědnost za tento zdánlivě soukromý nebo národní problém zemí Jihu, a vyzývá k ustavení nadnárodního sociálního zabezpečení. Bohužel, podoby takového zabezpečení více nekonkretizuje.

Sociální práce by se měla věnovat také tématu globálního přístupu žen ke zdravotní péči a obecně jejich právu na zdraví. Například M. M. Alzate (2009) upozorňuje na větší celosvětový výskyt chudoby u žen, která brání jejich přístupu ke zdravotní péči, na skutečnost, že rovná práva na zdravotní péči jsou nezbytná pro dosažení rovnosti žen a mužů, a na to, že zajištění zdravotní péče pro ženy představuje významný aspekt praxe sociálních pracovníků. S tématem reprodukčního zdraví souvisí i téma náhradního mateřství, kdy jsou ženy chudého Jihu komodifikovány ženami Severu. Role náhradních matek je v tomto nerovném uspořádání redukována na odnošení a porod dítěte za peníze.

Ross-Sheriff (2012) v této souvislosti kritizuje globální zdravotní cestovní agentury, které učinily z mateřství pouhou finanční transakci spojenou s reklamou a marketingem. Tento jev vnímá jako kulturně urážlivý i z toho hlediska, že na prostředek „líně“ jsou redukovány ženy ze zemí, kde má mateřství tradičně velmi vysokou hodnotu.

V rovině praxe může transnacionální feminismus přinášet také řadu inspirací pro sociální práci. Především varuje aktivistky za lidská práva včetně sociálních pracovníků před přehlížením globálních nerovností, které formují životy těch, jimž se snaží pomoci, a před zjednodušujícími řešeními (Kabeer in Deepak 2011). Například v rámci boje proti dětské práci a novodobým otrokářským manufakturám je třeba vzít v úvahu realitu globální chudoby a důvody, proč jsou zde děti nuceny pracovat. V žádném případě nemůže být jakákoliv dětská práce opodstatněná, ale snaha o její zákaz musí vycházet z pochopení ekonomické situace, které musejí chudé děti a jejich rodiny čelit. V zemích, kde neexistuje záchranná sociální síť, může dojít k tomu, že děti a zaměstnanci, kteří jsou „zachráněni“ kampaněmi proti porušování lidských práv, mohou skončit v ještě méně bezpečných zaměstnáních, jako je například prostituce. Aby se zabránilo těmto nežádoucím efektům, je nutné pochopit globální i lokální kontexty místní reality těch, ke kterým směřuje „pomoc“ (Deepak 2011).

Obdobně A. M. Jaggar (2010) varuje před „misijními způsoby“ práce, kdy západní feministky „zachraňují utiskované ženy“ cestami, které nereflktují širší kulturní kontext. Na příkladu Aminy Lawal, nigerijské ženy odsouzené islámským soudem za cizoložství k trestu smrti ukamenováním, kterou se snažily západní feministické organizace podpořit mezinárodně šířenou peticí, poukazuje na rizika této kulturně necitlivé strategie. Petice v důsledku několika mylných informací Aminu ve svých důsledcích spíše ohrožovala. Jaggar (2010: 12) z pozice transnacionálního feminismu upozorňuje, že ženy v řadě komunit chudého Jihu nejsou jen pasivními oběťmi patriarchálních kulturních tradic, ale jsou schopny se aktivizovat v lokálních lidskoprávních organizacích, které znají situaci nejlépe a které jsou aktivní při prosazování práv utiskovaných žen.

Příklady dětské práce a Aminy Lawal, které reprezentují rizika kulturní povýšenosti, mohou najít svou paralelu v tzv. humanitární sociální práci, která nese znaky „mise“ a „zachraňování bezmocných“. Zároveň mohou být výzvou k aktivizaci nebo podpoře lokálních organizací sociální práce. Sociální práce pro takovou podporu k aktivizaci užívá pojem „zplnomocňování“ (*empowerment*)⁹. Právě tuto metodu sociální práce by měly využívat organizace bohatého Severu, které čerpají výhody z nerovných dopadů globalizace, namísto paternalistických přístupů. Konceptně tuto ideu rozpracovává Iris Marion Young (2010), která zdůrazňuje potřebu uznání principu sebeurčení národů z mezinárodní perspektivy, ale odlišuje ho od principu nevměšování. Sebeurčení interpretuje jako vztahovou autonomii v kontextu institucí, jejichž cílem je zabránit nadvládě, nikoliv jako

toleranci k utlačování. Nadnárodní perspektiva hledá kreativní způsoby, jak překonat útlak, aniž by ignorovala historické a lokální kořeny tradic. Young (2010) argumentuje, že problémy žen celého světa je třeba řešit jak ve vztahu k jejich specifické roli v různých typech patriarchátu, tak ve vztahu k mezinárodní ekonomické nadvládě.

Obdobně I. Grewal a C. Kaplan (1994) představují myšlenku „rozptýlených hegemonií“, které se vzájemně prolínají a mezi něž řadí globální ekonomické struktury, patriarchální nacionalismus, domorodé formy tradic, místní struktury nadvlády a zákonný útlak na více úrovních. Předpoklad rozptýlených forem nadvlády spojují s nadějí, že obdobně musí existovat také rozptýlené formy odporu, které mohou napak spojovat místní, národní a globální struktury. Podpora a organizace takových rozptýlených forem odporu by mohla být úkolem právě pro sociální práci. Příklad autonomních skupin odporu, které se objevují v souvislosti s procesem konstrukce a dekonstrukce národních států, popisuje Nira Yuval-Davis (in Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010) zabývající se izraelskými a palestinskými ženami, které utrpěly ztrátu svých mužských členů rodiny v důsledku palestinsko-izraelských válek. Tyto ženy z opačných stran válečného konfliktu se začaly společně aktivizovat, neboť vzájemně sdílely odpor vůči vojenským praktikám jejich států a podobné pocity ztráty v důsledku smrti blízkých.

Poslední inspirace pro sociální práci je výzvou k sebereflexi. Globalizace má rozdílné důsledky pro ženy globálního Jihu a globálního Severu, ženy z různých sociálních pozic nebo v různých ekonomických, kulturních, politických a sociálních situacích. Zatímco část žen přivádí globalizace do extrémní chudoby, jiným ženám může poskytnout příležitost pro emancipaci a autonomii a některé ženy z ní mohou dokonce výrazně profitovat (Kabeer in Deepak 2011). Například Zuzana Uhde (2012) popisuje, jak globální nerovnosti mezi různými makroregiony umožňují komodifikovat ženskou emancipaci ve prospěch těch ekonomicky silnějších. Nákupem levného zboží ve formě ženské péče z chudších zemí se transnacionalizují praktiky péče (nekvalifikované domácí práce a péče zpravidla ze strany migrantek nebo au-pair) a vytvářejí se nové typy nerovností mezi skupinami žen. Uhde tento jev označuje jako „deformovanou emancipaci“. Sociální pracovnice by měly být schopny reflektovat, jak ony samy profitují na globálním rozdělení moci a sociálních nespravedlnostech, měly by reflektovat svůj podíl či svou roli v útlaku žen z jiných lokálních a kulturních kontextů a měly by hledat cesty, jak se těmto spojitým nespravedlnostem postavit.

Níže představím příklady, jak autorky a autoři zabývající se specificky TFSP, navrhují její realizaci na makroúrovni, mezoúrovni a mikroúrovni.

Makrorovina transnacionální feministické sociální práce

Přestože se nejprve věnuji možnostem realizace TFSP na makroúrovni, činím tak s vědomím, že jednoznačné oddě-

lení makroroviny od mezoroviny a mikroroviny práce je nemožné, na druhou stranu mi to umožňuje text strukturovat přehlednějším způsobem.

TFSP v mikrorovině je obtížně oddělitelná od globálního feministického aktivismu. Staví totiž na stejných hodnotách a své poslání chápe nad rámec sociální, jak ukazuje výše citovaný závazek *Global Agency*. Podle A. C. Deepak (2011) by TFSP měla na makroúrovni propagovat nový společný smysl světového bytí, měla by převzít účast v „rozptýleném odporu“ (ve smyslu Grewal a Kaplan 1994) a měla by více zdůrazňovat protihegemonickou transnacionální solidaritu než dehistorizující individualismus nebo partnerství. Partnerství je totiž iluzí, jak zdůrazňují L. Kreitzer a M. Wilson (2010). Tvrdí, že idea partnerství mezi globálním Severem a Jihem mezi nimi předpokládá vyrovnanou moc, ale ta reálně neexistuje. Proto upřednostňují hodnotu transnacionální solidarity ve smyslu „*ne vidět sebe jako pomáhající/hodruhým, ale ve smyslu vzájemné solidarity, kdy se nacházíme v globálních problémech všichni společně a všichni společně bychom je měli řešit ve prospěch nás všech*“ (Kreitzer, Wilson 2010: 714). Transnacionální solidarita může globalizaci využívat pozitivně, protože takové její doprovodné jevy jako pohyb a migrace lidí nebo globální komunikace mohou sloužit jako nástroje podpory a propojení komunitního odporu. Transnacionální solidarita může svůj odpor vůči globálním hegemoniím vystavět zdola a podpořit ho dostupnými technologiemi, aby působil jak centrálně, tak rozptýleně s cílem rozvracet nadnárodní společnosti (Deepak 2011).

Zejména sociální pracovnice Severu by měly být schopny kriticky zvažovat vlastní privilegia vycházející z jejich globálních sociálních lokací (Deepak 2011) a zvažovat svou roli v prosazování zájmů dominujících globálních struktur (Hugman, Moosa-Mitha, Moyo 2010) ve smyslu „rezistence“ Henryho Giroux (2001). Měly by hledat způsoby, jak využít jejich globální zvýhodnění k prosazování změn v životech těch, kterým se snaží pomoci, ale zároveň tyto aktivity nevykonávat imperialisticky. Centrálním principem takové transnacionální solidarity je, že se musí odrazit od lokálních znalostí a pochopit místní realitu a boje, kterým lidé čelí. Například v případě ženské a dětské práce lze začít od dialogu s rodinami, aby se vyjasnily potřeby, zájmy a práva žen a dětí, ale v mikrorovině se může jednat o podporu, emancipaci a dialog s lokálními alternativami, které mohou koordinovat odpor vůči globálním hegemonním praktikám, organizování bojkotů výrobků prodávaných v zemích globálního Severu společnostmi, které těží z dětské a ženské práce, nebo o jednání s nadnárodními korporacemi s cílem vytvořit lepší pracovní podmínky (Deepak 2011). Taková kritická reflexe vlastních privilegií s sebou nese značné napětí, protože na jedné straně jsou sociální pracovníci povinni reagovat spravedlivě na potřeby všech členů společnosti, ale na druhé straně jsou zaměstnanci sociálního státu, který odmítá uznat potřeby těch, kteří se podílejí na výrobě mimo jurisdikci těchto národních států (Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010).

TFSP lze realizovat prostřednictvím spolupráce mezi zeměmi sdílením nápadů a práce na projektech, které překračují hranice jednotlivých států. Cílem TFSP by mělo být vedení států bohatého Severu, které jsou cílovou zemí migrantek, k naplnění globální odpovědnosti vůči zemím chudého Jihu. Cílové země zpravidla uplatňují vůči imigrantkám individuální asimilační politiku, přestože důvody migrace mohou být globální (války, hladomory, přírodní katastrofy). Solidární zapojení do předcházení a řešení situací a katastrof, kterým jsou vystaveny migrující osoby v zemích původu, může fungovat nejen na úrovni bilaterální spolupráce mezi zeměmi, ale i na úrovni zapojení komunit a rodin migrujících osob (Hugman, Moosa-Mitha, Moyo 2010).

V rovině makropraxe by sociální pracovnice měly reflektovat propojenost mezi osobním utrpením žen a strukturálními tlaky na globální úrovni (Sewpaul in Deepak 2011). Jedná se o pochopení místního kontextu z hlediska dopadů ekonomické a kulturní globalizace na místní socio-kulturní podmínky (a opačně) ve smyslu „glokalizace“, a naopak o odmítnutí diskursu diferencujícího protikladu mezi lokálním a globálním. Takový předpoklad oddělenosti až protikladnosti brání odporu proti negativním lokálním dopadům globalizace (Hugman, Moosa-Mitha, Moyo 2010).

Feministický rozměr lze dát transnacionální solidaritě prostřednictvím důrazů na nadnárodní feministické analýzy důsledků globalizace pro ženy. S. Y. Jung a T. Tripodi (2007) rozlišují tři typy výzkumů v oblasti transnacionální sociální práce: nadnárodní (supra-national), intranárodní (intra-national) a transnacionální (trans-national). Nadnárodní výzkum je prováděn v rámci jedné země, ale na rozdíl od národního výzkumu se teoreticky opírá o výzkumy z jiných zemí a pokouší se zobecňovat zjištěné poznatky a dopady v jednotlivých zemích (např. Critelli, Willett 2010). Intranárodní výzkum se zabývá především studii migrujících osob, které se nacházejí na pomezí dvou zemí. Tyto výzkumy se mohou zaměřovat na transnacionální pozice žen migrantek a jejich potřeby vyplývající z bytí mezi rozdílnými politickými a kulturními doménami, které přesahují národní rámec imigrační země (např. Aksoy, Robins 2003; Spitzer, Neufels, Harrison, Hughes, Stewart 2003). Transnacionální výzkum zkoumá dopady globalizace na lokální situaci žen v různých zemích.

Hlavní metodou transnacionální feministické sociální práce je vytváření mezinárodních sítí ženských organizací, které mohou podporovat práva žen v jednotlivých zemích či regionech (více viz Kolářová 2010 nebo Saulnier 1996). Jednou z nejvýraznějších arén globálního odporu vůči neoliberální hegemonii je v současnosti *Světové sociální fórum*, které se objevilo v roce 2001 jako protiváha proti *Světovému ekonomickému fóru*. Jedná se o volné sdružení nevládních organizací a komunitních skupin z celého světa, jehož motto zní „jiný svět je možný“ (Deepak 2011).

Sociální pracovníci mohou pracovat na mezinárodní úrovni v rámci organizací jako *Organizace spojených národů*,

Světová zdravotnická organizace, *Světová banka* nebo *Mezinárodní měnový fond*. Například v rámci *Populačního fondu Organizace spojených národů* se mohou zapojit do aktivit proti genderově založenému násilí na ženách, které tato organizace považuje za nejrozšířenější a sociálně tolerované porušování lidských práv (zejména práva žen na život, zdraví, bezpečnost, tělesnou integritu, politickou participaci a základní životní potřeby jako potraviny, zaměstnání a bydlení) (Critelli, Willett 2010). Úsilí o vymýcení násilí na ženách se přerodilo v globální hnutí žen na celém světě, které deklaruje prosazování ženských práv prostřednictvím různých mezinárodních deklarací a úmluv, jako je například Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (*CEDAW*). Je diskutabilní, zda práce pro tyto organizace se spíše neblíží humanitárnímu imperialistickému způsobu práce. Proto lze podle A. C. Deepak (2011) ve stejné době nalézt sociální pracovnice i mezi organizátorkami a účastnicemi protestů proti výše uvedeným institucím.

O obdobné ambivalenci lze uvažovat z hlediska organizací mezinárodní sociální práce. Zdá se, že jejich agenda je stále ovládána spíše odborníky z vyspělých západních zemí a zvláště muži. Přestože například v organizaci *Mezinárodní federace sociálních pracovníků* zastoupení sociálních pracovníků z globálního Jihu roste, projevují se zde stále zřetelné snahy o prosazování univerzálních principů bez lokálních spojitostí (Hugman, Moosa-Mitha, Moyo 2010).

Mezi mikrorovinou a mezorovinou transnacionální feministické sociální práce

V následující části popíšu vybrané příklady metod TFSP mezi mikrorovinou a mezorovinou, které jsem identifikovala v odborné literatuře. Tyto způsoby práce by neměly být realizovány izolovaně, ale v kombinaci s prací na makroúrovni. Na mikroúrovně a mezoúrovně působení TFSP totiž nelze rezignovat, protože hledání forem odporu proti globálnímu násilí může kořenit jak v individuálních formách emancipace, tak v rodinném nebo skupinovém vzdoru. Budu se věnovat třem vybraným metodám, a to diskursivní analýze, překonávání hranic mezi „tady“ a „tam“ a rodinným konferencím v mezinárodním kontextu.

Diskursivní analýza

Metodou TFSP na mikroúrovni může být diskursivní analýza, jejímž cílem je odhalit předpoklady, jazyk a mýty, které udržují pojetí tzv. Pravdy nějaké skupiny v čase a prostoru. „Diskurs“ bývá vymezován jako dílčí způsob, kterým je mluveno o světě a rozuměno světu (Peters 2012). Například lze zkoumat diskurs o ženách, které podstoupily interrupci, diskurs o chudobě a chudých, o matkách samoživitelkách, o stejnopohlavních rodičích atd. Znakem diskursu je, že používá výhradně takový jazyk, který ho legitimizuje, a naopak odmítá jazyk, který by mohl vést k jeho zpochybnění. Diskursům je v rámci kritické teorie rozuměno jako současnosti ideologie, která legitimizuje sociální řád.

Prostřednictvím diskursu se lidé vidí jako součást určitých subskupin nebo tříd, a tak se mohou vnímat jako „jiní“ či „špatní“. Tato metoda značně nabourává humanistickou koncepci člověka jako svobodné lidské bytosti se svobodou volby. Naopak zdůrazňuje provázanost individuálních faktorů s faktory strukturálními (Pease, Fook 1999). Pro kritickou perspektivu není diskurs zajímavý pouze z hlediska odkrývání mocenských vztahů ve společnosti, ale také proto, že dává prostor pro tvorbu alternativních diskursů. Premisou je, že diskurs nemusí být vnímán fatálně jako zcela determinující. Naopak vychází z toho, že lidé mohou odmítnout cesty, kterými jsou zakotveni v diskursu, a zároveň mohou sami vytvářet diskursy nové, alternativní, emancipatornější (Pease, Fook 1999). Tato transformace může být postavena na foucaultovském tvrzení, že není důležité „*co jsme*“, ale „*odmítnout, co jsme*“ (Healy 1999).

Příklad, jak lze využít diskursivní analýzu v TFSP, popisuje Amy Rossiter (2005) na kazuistice sociální pracovníce Maxine, která se o ni pokusila s pomocí supervizorky. Ta pracovala v organizaci zabývající se sociálněprávní ochranou dětí. Vzhledem k tomu, že sama Maxine byla přistěhovalkyně a nebyla „bílá“, měla její organizace tendenci přidělovat jí „barevné“ klienty. Jednou z těchto klientek byla paní M., svobodná matka dvou dospívajících dcer pocházející z karibské oblasti. Sama paní M. imigrovala do Kanady jako adolescentka. Její matka emigrovala, když byla ještě malá, a zanechala ji v péči prarodičů z otcovy strany a nevlastního otce. Poté, co přišla paní M. do Kanady, žila se svou matkou jen krátce. Poměrně rychle se od ní odstěhovala a začala se vzdělávat. Měla dvě nactileté dcery, které ponechala v zemi původu, když byly ještě velmi malé. Do kontaktu s Maxine se dostala, protože začala mít konflikty se svou starší dcerou po jejím příjezdu do Kanady. Organizace sociálněprávní ochrany dětí začala vyšetřovat paní M. za to, že napadla svou dceru, která se chovala neposlušně a neuctivě. Navzdory úsilí sociální pracovníce situace skončila trvalým umístěním dcery do péče příbuzných. Sociální pracovníce se velmi trápila svým neúspěchem, neboť se snažila dát vztah mezi matkou a dcerou do pořádku. Považovala špatný výsledek za své selhání a vzpomínka na celý případ v ní budila velký smutek.

Diskursivní analýza ukázala, že Maxine vnímala celou situaci optikou dominujícího diskursu teorie bazálního vztahu (teorie citové vazby, teorie připoutání). Jedná se o velmi vlivnou teorii vývojové psychologie Johna Bowlbyho a Mary Ainsworth, podle které mají malé děti vrozenou vlastnost přilnout k nejbližším pečujícím osobám. Rané zážitky dětí z těchto pečujících vztahů mají celoživotně ovlivňovat schopnost navazovat a udržovat vztahy člověka s dalšími lidmi. Pokud není taková vazba navázána, protože například není přítomnost rodiče konzistentní, rodič je nepředvídatelný nebo je ohrožující, může to podle teorie bazálního vztahu zásadně ovlivnit osobnost dítěte. Tyto teorie slouží jako běžné vysvětlení konfliktů mezi rodiči a dětmi v rodinách imigrantů, kdy byly děti odděleny od rodičů

kvůli imigraci rodičů. Psychické poškození dětí je připisováno emigraci jejich rodičů.

Z pozice teorie bazálního vztahu vnímala Maxine jako svůj úkol sociální pracovníce sociálněprávní ochrany dětí kritizovat selhání matky při tvorbě bazálního vztahu mezi ní a její dcerou v raném dětství. Matka z hlediska této teorie selhala, protože opustila své děti jako malé a neumožnila jim tak vytvořit si zralou osobnost. Jenže tato diskursivní pozice Maxine se dostala do kolize s její další pozicí – pozicí „barevné“ ženy přistěhovalkyně, která cítí solidaritu s paní M. Osobní znalost problémů „barevných imigrantek“ a společné kulturní dědictví ji vedly k silné empatii vůči paní M. Rozuměla hněvu paní M. na kanadské orgány sociálněprávní ochrany dětí, protože i ona měla zkušenost s obtížnou životní realitou žen z karibské oblasti.

Když byly Maxine kladeny kritické otázky, jak lze interpretovat rozpor mezi dominujícím diskursem teorie bazálního vztahu a její potřebou solidarity, začala reflektovat ukázkující moc dominujícího diskursu. Uvědomila si, že teorie bazálního vztahu je slepě aplikována na jednotlivce bez ohledu na jejich kontext a životní příběh. Nepřihlíží k těžké situaci žen z karibské oblasti, které se potýkají s chudobou a hladem. Nebere v úvahu, že tyto ženy mohou pomoci svým rodinám z chudoby tím, že přijmou práci v tzv. vyspělých zemích, ale že tato práce je podmíněna tím, že služebné (což je práce nabízená karibským ženám) u sebe nebudou mít děti. Nereflektuje ani historický kontext, ve kterém karibské rodiny žijí, v němž bylo běžné nucené odloučení členů rodin v době otrokářství a přetrvalo v jiných podobách i po zrušení otroctví. Teorie bazálního vztahu činí za problémy dětí odpovědné ženy. Viní ženy za problémy jejich dětí coby nezodpovědné matky, aniž by se snažila porozumět kontextu jejich zkušeností. Zároveň to je teorie alibistická, protože nepřipouští, že se na vzniku problémů může podílet samotný stát, který trestá jednotlivé lidi za svou špatnou imigrační politiku. Maxine také reflektovala, že je využívána i svou vlastní zaměstnavatelskou organizací, která ji tlačí k tomu, aby činila násilí na svých vlastních lidech.

Diskursivní analýza, kterou si Maxine vyzkoušela, podle A. Rossiter (2005) ukázala, že tzv. Pravda může sloužit jako alibismus mocných, kteří nechtějí slyšet o chudobě jinde ve světě a kteří raději pro své čisté svědomí převádějí globální nebo strukturální příčiny problémů na individuální úroveň.

Překonávání hranic mezi „tady“ a „tam“

TFSP může na mikroúrovni a mezoúrovni poskytnout nástroje k překonávání dichotomických binarit, v nichž je Jih chápán jako „tam“ a Sever jako „tady“. V případě migrujících osob tato binarita nemizí. Jejich lokace „v meziprostoru“ by měla hrát zásadní roli při poskytování služeb sociální práce. Intervence sociálních pracovníků by se neměly vztahovat pouze k potřebám spojeným s pobytem v nové zemi, ale měly by počítat i s potřebami, které si přinášejí ze země svého původu (Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010).

Příklad implementace takové práce popisuje A. Sarang a kolektiv (2009) na projektu *Across Boundaries*, který realizuje *Centrum pro závislosti a mentální zdraví (Centre for Addiction and Mental Health)* v Torontu. Jedná se o projekt zaměřený na podporu duševního zdraví u lidí jiných ras nebo etnik, který klade důraz na transnacionální zakotvenost imigrantů a její možné dopady na jejich duševní zdraví. Cílovou skupinou projektu jsou lidé minoritních ras a etnik v Kanadě, kteří pocházejí z rozličných kulturních prostředí, mnohdy z válkou zmítaných oblastí, a setkali se s institucionálním rasismem v kanadské společnosti. Protože se uprchlice a uprchlíci mnohdy setkávají s traumatickými zážitky, jako jsou mučení, znásilnění, smrt blízkých, věznění, což je v kanadských uprchlických táborech a ubytovných doplňováno konflikty mezi obyvateli, nejistotou, stísněnými podmínkami, ztrátou statusu a sociální role, mohou se potýkat s problémy v oblasti duševního zdraví. Tím jejich trápení nekončí, protože řada z nich je špatně diagnostikována nebo bere nevhodné léky kvůli stereotypům, předsudkům nebo nedorozuměním ze strany kanadského zdravotnického systému, který ignoruje transnacionální aspekty jejich situace.

Projekt nabízí imigrantkám útočiště jak po stránce uspokojení základních fyzických potřeb, tak podporu ve znovuoobnovení duševního zdraví. Respektuje jedinečnou zkušenost každé klientky a za nezbytné považuje intervence na individuální, organizační i systémové úrovni.

Na úrovni individuální je cílem „prolomit ticho“, což znamená hovořit o rasismu, sexismu, etnocentrismu a zkušenostech s traumatem v zemích původu. Klienti by si měli uvědomit, jaké formy útlaku ovlivňují jejich život. Jde o to, aby si uvědomili, že mají právo mluvit o svých zkušenostech s útlakem, že je za to, že o něm mluví, nečekají žádné negativní následky. Součástí této sebereflexe je i odкрытие důsledků různých forem oprese pro duševní zdraví.

Dále jsou hledány souvislosti mezi různými zdroji útlaku (vedle genderu a rasy také náboženství, jazyk, třída, národnost, sexuální orientace, postižení apod.). Lze se ptát, jakou zkušenost mají s útlakem jiní lidé v komunitě, v čem je tato zkušenost společná a v čem se liší od ostatních. Může to vést k odhalení souvisejících forem oprese. Je užívána jak individuální terapeutická, tak skupinová práce (např. skupina *What's Your Story?*). Zároveň jsou spolu s klientkami hledány cesty, jak se souvisejícím formám oprese mohou jako jednotlivci i komunity postavit. Poté, co jsou identifikovány systémové bariéry uzdravování, mohou být klientkám v rámci podpory nabízeny služby, které jsou kulturně senzitivní a poskytované lidmi, kteří mluví jejich jazykem (Sarang et al. 2009).

Služby projektu jsou přizpůsobovány individuálním potřebám a přáním klientů. Zplnomocnění vnímají pod heslem „nic o mně beze mě“, což znamená, že všechna rozhodnutí musí být učiněna za spolupráce a souhlasu klientky. Personál nevyžaduje od klienta sdělení diagnózy, volba, zda o ní bude mluvit, je ponechána na něm. Setkání se při-

způsobuje náboženství klientů, potřebám vyplývajícím z péče o děti a dalším specifickým klientek. Je uplatňován komplexní přístup, což znamená, že není věnována pozornost pouze duševní nemoci, ale i dalším potřebám klientky v takových oblastech, jako jsou nezaměstnanost, kulturní šok, chudoba, hlad apod. S každým klientem je hledán individuální typ léčby, který bude přihlížet k jeho jedinečnosti (např. u někoho je vhodnější východní medicína, ať ve formě tradiční čínské medicíny, ajurvedy, arteterapie, jógy, tvůrčího vyjádření apod., jinému vyhovuje západní způsob léčby).

Na úrovni organizační je nezbytné vzdělávat a cvičit personál v kulturních kompetencích, podporovat kulturně senzitivní praxi, poskytovat supervizi nebo ověřovat přítomné opresivní praktiky přímo v organizaci. Na systémové úrovni je realizována osvěta o transnacionálním působení oprese pro sociální a zdravotnické služby v oblasti duševního zdraví.

Rodinné konference

Jedním z doporučení pro TFSP bývá, že by měla zpochybnit z velké části jednosměrný pohyb znalostí od Severu k Jihu a že by měla reflektovat lokální hodnotové kontexty (Moosa-Mitha, Ross-Sheriff 2010). Příkladem takové změny směru jsou „rodinné skupinové konference“ (*family group conference*, dále RSK), což je jedna z metod skupinové práce, která bývá užívána převážně v oblasti sociálněprávní ochrany dětí a na globální úrovni v oblasti mezinárodních adopcí. Její využití si lze také představit ve všech oblastech sociální práce, kde se mohou střetávat různé kulturní hodnoty v rámci rodiny (např. u seniorů, duševně nemocných, lidí s omezenou způsobilostí k právním úkonům nebo u lidí, kteří jsou této způsobilosti zbaveni). Lze ji vymezit jako setkání rodiny, dalších angažovaných osob a členů komunity s cílem společně najít řešení problému v rodině tak, aby bylo zajištěno bezpečí ohroženého člena a posílily se kompetence samotných členů rodiny. Primárně je zaměřena na ochranu práv dětí, aby neskončily v ústavní výchově, a z globálního hlediska může napomoci příbuzným (ženám) dětí, které putovaly do mezinárodní adopce, aby měly vliv na kulturní zázemí těchto dětí (Rotabi, Pennell, Roby, Bunkers 2012).

Metoda RSK vznikla v 80. letech 20. století na Novém Zélandu jako reakce na selhávání standardních eurocentrických způsobů práce s domorodými obyvateli a jejich dětmi. Sociální práce s rodinami se původně vyznačovala paternalistickými přístupy postavenými na kulturních hodnotách majority, které však v případě maorské komunity nefungovaly. Proto tato komunita vyvolala diskusi o kulturních limitech a bariérách užívaných metod sociální práce a podařilo se jí prosadit metodu RSK, která umožňuje sladování nesourodých kulturních rodinných hodnot. S postupem času se tato metoda rozšířila i do zemí Severu, kde si postupně získává stabilní místo (Rotabi, Pennell, Roby, Bunkers 2012).

Ústřední roli při tvorbě řešení nepříznivé sociální situace v RSK hrají rodina a komunita, u nichž se předpokládá nejlepší znalost vlastních slabin i zdrojů. Oproti tomu roli sociálních pracovníků a pracovníků je pomoci se svoláním RSK, poskytnout organizační zázemí, informovat rodinu o možnostech a službách, hodnotit vytvořený plán s ohledem na to, zda je v zájmu dítěte, a následně pomoci při realizaci plánu. Zpravidla také podávají rodině podnět k uspořádání RSK. Na RSK by měla být přítomna i osoba „obhajující“ dítě, což je člověk blízký dítěti, kterému dítě důvěřuje a který chrání jeho zájmy (Dunovská 2012). Tato metoda může napomoci najít porozumění mezi standardy péče o děti prosazovanými majoritou a kulturními specifiky, takže nemusí být využitelná pouze při hledání kulturně specifických plánů řešení, ale již při samotné formulaci cílů práce s rodinou.

Závěr a diskuse

Transnacionální feminismus může být pro TFSP (respektive pro sociální práci jako celek) inspirativní zejména v apelu na přesun pozornosti z izolované lokální analýzy situace žen na úroveň globální a hledání vzájemných souvislostí mezi různými formami útlu. Přináší nový pohled na privilegia žen bohatého Severu a výzvu k sebereflexi těchto privilegií a přichází s novými aktuálními globálními tématy pro sociální práci. V makrorovině TFSP nabízí sociální práci globální hodnotu transnacionální solidarity, která se může realizovat rozmanitými formami „rozptýleného odporu“. Také v mikrorovině a mezorovině TFSP lze vypátrat způsoby práce, které lze považovat za transnacionální, alespoň v tom smyslu, že se snaží propojovat rozdvojené identity migrantů.

Je otázkou, jak funguje TFSP reálně. Z analýzy zahraničních anglicky psaných zdrojů vyplývá, že tento způsob práce je popisován zatím pouze v odborných časopisech. Není mi známa odborná kniha renomované autorky nebo autora sociální práce, která by se explicitně věnovala tomuto způsobu práce. Teorie se spíše nachází ve střípcích, a to střípcích značně vágně charakterizovaných. Makropraxe je popisována spíše v obecných principech a pojmech než v jasných příkladech, zatímco mikropraxe není sjednocena vůbec. V jejím případě jsem se musela uchýlit k vyhledávání způsobů práce, které by mohly být v rámci TFSP využitelné. Možná je tato neutěšená situace dána tím, že TFSP se nachází ve svých začátcích a v praxi zakotvená teorie potřebuje čas na svou krystalizaci. V rámci této krystalizace by bylo vhodné ujasnit vzájemné vztahy mezi TFSP a aktivismem za globální ženská práva. Zatím se diskurs TFSP v makrorovině jeví totožný s transnacionálním feminismem. Sociální práce jako profese by měla jasně reflektovat svá východiska, principy, metody a rizika, měla by umět deklarovat, v čem na transnacionální feminismus navazuje a v čem jsou její aktivity specifické.

Co se týče českého kontextu, lze stav rozvoje TFSP charakterizovat jako „nepopsaný list“, což logicky vyplývá

z toho, že česká sociální práce zatím příliš nezaregistrovala ani feministické perspektivy sociální práce, ani globální a transnacionální výzvy pro budoucí fungování. Prozatím se zdá být uvězněná v úzkém lokálním kontextu. Obecně zde zůstává kritická praxe mimo pozornost sociálních pracovníků, kteří buď o kritické praxi vědí minimum, nebo se od ní distancují. Pokud se organizace české sociální práce zapojují do mezinárodních aktivit, nabývají tyto aktivity spíše „humanitárního“ charakteru.

Příležitostí, jejímž prostřednictvím by se do české sociální práce mohla TFSP začlenit, je současná tzv. migrační krize. Ta ukazuje, že důsledky globalizace nejsou pro české prostředí sociální práce jen imaginárním jevem, ale současnou i budoucí realitou, na kterou bude muset chtít nechtě reagovat. Přestože se momentálně zdá, že Česká republika je aktivní spíše v oblasti represe vůči migrujícím osobám, je pravděpodobné, že do budoucna bude z centrální i samosprávné úrovně reflektována a více poptávána potřeba i po profesionálních způsobech pomoci. Politická zakázka na sociální práci bude pravděpodobně požadovat bezproblémové zapojení migrantů do české společnosti. Této příležitosti by se mohly chopit sociální pracovníci, které by nemusely opakovat chyby svých zahraničních kolegů v jednostranném uplatňování všeakceptujícího multikulturalismu, či naopak v jednostranné misi západního feminismu. TFSP jim nabízí cestu, jak se obou extrémů vyvarovat.

Poznání, že globální dění se citelně promítá i do české národní úrovně sociální práce, může být spouštěčem k tomu, aby čeští sociální pracovníci začali přemýšlet o tom, že se nemusejí nutně omezovat pouze na řešení důsledků globalizace u nás, ale že má smysl ovlivňovat i globální dění. V tomto ohledu lze spatřovat velkou výzvu pro akademickou půdu, která podle mého názoru téma globalizace interpretuje také pouze jednosměrně – jak globalizace limituje možnosti sociálního státu. Hledání opačného směru pohledu – jak může sociální práce využít globalizace, aby byla nápomocná při odporu vůči mocenským globálním strukturám – čeká na zařazení do kurikula vysokých a vyšších odborných škol sociální práce. V rámci vzdělávání předávané metody, jak přispívat ke světovému globálnímu dění, by snad také mohly napomoci zmírnit pocity bezmoci sociálních pracovníků. Ty mnohdy rezignují na iniciaci změn v širším sociálním prostředí klientů, protože mají pocit, že ze své pozice na změny na úrovni makrosystémů, jako jsou obce nebo stát, nemají šanci dosáhnout. Pokud jim transnacionální teorie sociální práce ukáže, že změny lze prosazovat i na úrovni globální společnosti, mohlo by to zvýšit jejich odhodlání měnit utlačující lokální a národní podmínky klientů.

Současná „migrační krize“ může být vnímána jako příležitost pro začlenění perspektivy TFSP do sociální práce, ale může zafungovat i zcela opačně. Neoliberální diskurs, ve kterém se sociální pracovníci pohybují, jim mohl vnutit představu, že migrace je důsledkem individuální volby lidí,

kteří chtějí využívat systémy sociální ochrany naší země. V tomto diskursu jsou pak migrující osoby chápány jako konkurenční cílová skupina, která ukrojí z předem daného omezeného rozpočtu peníze jiné cílové skupině. Byly to podle mého názoru právě sociální pracovníce, které v rámci diskusí v kyberprostoru přišly s argumentem, že „musí na své klienty sbírat víčka, zatímco na uprchlíky se peníze najdou“. Aby se takovým interpretacím předcházelo, je potřeba rozvíjet a předávat pomocí systému vzdělávání kritickou sociální práci v České republice – zejména její kritiku neoliberálního diskursu a kapitalismu. Teprve kritická reflexe důsledků kapitalismu na globální, národní a lokální dění může připravit české sociální pracovníky na implementaci TFSP do vlastní praxe.

Literatura

- Aksoy, A., Robins, K. 2003. „The Enlargement of Meaning. Social Demand in a Transnational Context.“ *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, Vol. 65, No. 4–5: 365–388.
- Alvarez, M. B., Alessi, E. J. 2012. „Human Trafficking Is More Than Sex Trafficking and Prostitution: Implications for Social Work.“ *Affilia*, Vol. 27., No. 2: 142–152.
- Alzate, M. M. 2009. „The Role of Sexual and Reproductive Rights in Social Work Practice.“ *Affilia*, Vol. 24, No. 2: 108–119.
- Boccagni, P. 2014. „Caring about Migrant Care Workers: From Private Obligations to Transnational Social Welfare?“ *Critical Social Policy*, Vol. 34, No. 2: 221–240.
- Critelli, F. M., Willett, J. 2010. „Creating a Safe Haven in Pakistan.“ *International Social Work*, Vol. 53, No. 3: 407–422.
- Deepak, A. C. 2011. „Globalization, Power and Resistance: Postcolonial and Transnational Feminist Perspectives for Social Work Practice.“ *International Social Work*, Vol. 55, No. 6: 779–793.
- Dominelli, L. 2010. „Globalization, Contemporary Challenges and Social Work Practice.“ *International Social Work*, Vol. 53, No. 5: 599–614.
- Dunovská, K. 2012. *Metodika rodinných konferencí*. Chrudim: Amalthea.
- Fraser, N. 2007. *Rozvíjení radikální imaginace. Globální přerozdělování, uznání a reprezentace*. Praha: Filosofia.
- Giroux, H. 2001. *Theory and Resistance in Education: Towards a Pedagogy for the Opposition*. Westport: Bergin & Garvey.
- Grewal, I., Kaplan, C. 1994. „Introduction: Transnational Feminist Practices and Questions of Postmodernity.“ Pp. 1–33 in Grewal I., Kaplan, C. (eds.). *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices*. Minneapolis, MN: Regents of the University of Minnesota.
- Healy, K. 1999. „Power and Activist Social Work.“ Pp. 115–134 in Pease, B., Fook, J. *Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspective*. London: Routledge.
- Healy, K. 2000. *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage Publications.
- Healy, K. 2001. „Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism.“ *Critical Social Work*, Vol. 2, No. 1.
- Hrubec, M. 2013. „Globální ne/spravedlnost.“ Pp. 13–80 in Hrubec, M. *Kritická teorie společnosti*. Praha: Filosofia.
- Hugman, R., Moosa-Mitha, M., Moyo, O. 2010. „Towards a Borderless Social Work: Reconsidering Notions of International Social Work.“ *International Social Work*, Vol. 53, No. 5: 629–643.
- IFSW. 2012. *The Global Agenda for Social Work and Social Development*. [online]. [cit. 17. 3. 2015]. Dostupné z: <<http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>>.
- IFSW. 2014. *Global Definition of Social Work*. [online]. [cit. 17. 3. 2015]. Dostupné z: <<http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>>.
- Jaggard, A. M. 2010. „Zachraňte Aminu': Globální spravedlnost pro ženy a interkulturní dialog.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 11, č. 1: 3–16.
- Jung, S. Y., Tripodi, T. 2007. „Brief Note: Trends in International Social Work Research.“ *International Social Work*, Vol. 50, No. 5: 691–698.
- Kolářová, M. 2010. „Od globálního sesterství k transnacionálnímu feminizmu: Výzvy ženskému hnutí ve formě kulturních odlišností a nerovností mezi ženami.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 11, č. 1: 30–40.
- Kreitzer, L., Wilson, M. 2010. „Shifting Perspectives on International Alliances in Social Work: Lessons from Ghana and Nicaragua“ *International Social Work*, Vol. 53, No. 5: 701–719.
- Levická, J., Levická, K. 2014. „Global Agenda a jej význam pro budoucí vývoj sociální práce.“ [online]. *Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*, roč. 7, č. 1. [cit. 15. 1. 2015]. Dostupné z: <<https://aosp.upce.cz/article/view/246/179>>.
- Lorenz, W. 2006. *Perspectives on European Social Work. From the Birth of the Nation State to the Impact of Globalisation*. Leverkusen: Barbara Budrich Publishers.
- Matoušek, O. 2013. „Radikální přístup.“ Pp. 115–116 in Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.
- McDonald, C. 2006. *Challenging Social Work. The Institutional Context of Practice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Midgley, J. 2007. „Perspectives on Globalization, Social Justice and Welfare.“ *Journal of Sociology and Social Welfare*, Vol. 34, No. 2: 17–36.
- Mohan, B. 2005. „New Internationalism: Social Work's Dilemmas, Dreams and Delusion.“ *International Social Work*, Vol. 48, No. 3: 241–250.
- Mohanty, C. 1991. „Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses.“ Pp. 51–79 in Mohanty, C., Russo, A., Lourdes, T. (eds.). *Third World Women and the Politics of Feminism*. Indianapolis: Indiana University Press.

- Moosa-Mitha, M., Ross-Sheriff, F. 2010. „Transnational Social Work and Lessons Learned From Transnational Feminism.“ *Affilia*, Vol. 25, No. 2: 105–109.
- Navrátil, P. 2001. „Antiopresivní přístupy.“ Pp. 237–244 in Matoušek, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- Payne, M. 2014. „We Meet as Brothers and Sisters – Human Solidarity in Global Relationships.“ Pp. 9–16 in Hessle, S. *Global Social Transformation and Action: The Role of Social Workers*. Surrey: Ashgate.
- Payne, M., Askeland, G. A. 2008. *Globalization and International Social Work. Postmodern Change and Challenge*. Aldershot: Ashgate.
- Pease, B., Fook, J. 1999. „Postmodern Critical Theory and Emancipatory Social Work Practice.“ Pp. 1–22 in Pease, B., Fook, J. *Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspective*. London: Routledge.
- Peters, H. I. 2012. *Exploring the Spaces Between Theory and Practice: A Framework to Integrate A Structural Approach and Social Work Activities*. A thesis submitted in particular fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in The Faculty of Graduate Studies The University of British Columbia.
- Robinson, W. I. 2009. *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia.
- Rossiter, A. 2005. „Discourse Analysis in Critical Social Work: From Apology to Question.“ *Critical Social Work*, Vol. 6, No. 1.
- Ross-Sheriff, F. 2012. „Transnational Cross-Racial Surrogacy: Issues and Concerns.“ *Affilia*, Vol. 27, No. 2: 125–128.
- Rotabi, K. S., Pennell, J., Roby, J. L., McCreery Bunkers, K. 2012. „Family Group Conferencing as a Culturally Adaptable Intervention. Reforming Intercountry Adoption in Guatemala.“ *International Social Work*, Vol. 55, No. 3: 402–416.
- Sarang, A. et al. 2009. *How We Do It: Across Boundaries' Anti-racist, Holistic Service Delivery Model*. [online]. New York: United Nations. [cit. 10. 12. 2014]. Across Boundaries, Toronto, Ontario. Dostupné z: <<http://www.acrossboundaries.ca/HowWeDoItManual.pdf>>.
- Saulnier, C. F. 1996. *Feminist Theories and Social Work. Approaches and Applications*. New York: Haworth.
- Spitzer, D., Neufels, A., Harrison, M., Hughes, K., Stewart, M. 2003. „Caregiving in Transnational Context ‚My Wings Have Been Cut; Where Can I Fly?‘“ *Gender & Society*, Vol. 17, No. 2: 267–286.
- Spivak, G. 1995. „Can the Subaltern Speak?“ Pp. 24–28 in Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H. (eds.). *The Postcolonial Studies Reader*. London: Routledge.
- Staub-Bernasconi, S. 2009. „Social Work as a Discipline and Profession.“ Pp. 9–30 in Leskošek, V. *Theories and Methods of Social Work*. Ljubljana: Faculty of Social Work, University of Ljubljana.
- Therborn, G. 2000. „Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance.“ *International Sociology*, Vol. 15, No. 2: 151–179.
- Uhde, Z. 2012. „Slepá ulička instituce nájemní domácí péče.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 13, č. 1: 12–23.
- Weinberg, M. 2008. *Structural Social Work: A Moral Compass for Ethics in Practice*. [online]. *Critical Social Work*, Vol. 9, No. 1. [cit. 11. 11. 2014]. Dostupné z: <<http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/structural-social-work-a-moral-compass-for-ethics-in-practice>>.
- Young, I. M. 2010. *Proti útlaku a nadvládě. Transnacionální výzvy politické a feministické teorii*. Praha: Filosofia.

Poznámky

1 Článek vznikl v souvislosti s projektem Rozvoj a podpora multidisciplinárního vědecko-výzkumného týmu pro studium současné rodiny na UHK (RODINA-UHK, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0209).

2 Názvy organizací, které mají zaběhnutý český název, uvádím v překladu do češtiny, naopak u těch, kde jejich český překlad nemá širší ukotvení, využívám názvy v angličtině.

3 Zejména v časopise *International Social Work*. Provedená rešerše anglicky psané odborné literatury v databázi Sage Journals, která zahrnuje většinu významných mezinárodních odborných časopisů k sociální práci, ukázala, že specificky k feministicky zaměřené transnacionální sociální práci lze nalézt minimum odborných zdrojů (respektive k jejím teoretickým východiskům). Kromě toho jsem podrobila rešerši časopis *European Social Work* a *Critical Social Work*, které v uvedené databázi nejsou zahrnuty. Knihu, která by se věnovala specificky TFSP, jsem rovněž neobjevila.

4 V zájmu genderově korektního jazyka a zároveň čtivého textu v článku nahodile střídám mužský a ženský rod.

5 Zkratku používám záměrně v angličtině, vzhledem k tomu, že v rámci profese sociální práce se jedná o zaběhnutý způsob komunikace o tomto programovém prohlášení.

6 Pro tento způsob práce se ujalo i v rámci sociální práce označení „globální sesterství“ a prosazovaly ho bílé středostavovské feministky v 70. a 80. letech 20. století na základě úvahy o univerzálním patriarchátu a společné zkušenosti s útlakem žen po celém světě, což by mělo ženy vést k vytvoření jednotného hnutí proti patriarchátu. Tento koncept tzv. imperiálního feminismu byl posléze opuštěn vzhledem ke kritice předpokladu jednotné zkušenosti žen celého světa a implicitní nadřazenosti žen prvního světa nad ženami rozvojových zemí (Kolářová 2010).

7 Vytvářel iluzi průměrné ženy třetího světa, která je nevzdělaná, chudá, tradiční, nábožensky orientovaná, nezná svých práv, domácká, zaměřená na rodinu, zaostalá, oběť socioekonomických systémů, mužského násilí, kolonizačního procesu, muslimského systému rodiny, rozvojového procesu, islámského práva apod. Tento koncept byl kontrastem k představě „západních žen“ jako vzdělaných, moderních, majících kontrolu nad svými těly a sexualitou, svobodných dělat vlastní rozhodnutí, sekulárních atd. (Kolářová 2010).

8 Popis konkrétních souvislostí viz např. A. M. Jaggar (2010).

9 V českém jazyce se jedná o zavedený překlad. Thompson (in Navrátil 2001) důrazně rozlišuje mezi „zplnomocněním“ (*empowerment*) a uschopněním (*enabling*). Zatímco „uschopnění“ (vlastní konvenční sociální práci) znamená, že sociální práce umožňuje lidem vytvořit strategie, kterými se vyrovnají s podmínkami jejich života, tak *empowerment* znamená nejenom se přizpůsobovat, ale naučit se převzít kontrolu nad vlastními životy i životními podmínkami.

© Radka Janebová, 2015

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2015

Mgr. Radka Janebová, Ph.D. – pracuje jako odborná asistentka v Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové a zároveň jako sociální pracovnice v Občanském sdružení Salinger v projektu Triangl, kde se věnuje sanaci rodiny a moderování případových konferencí. Zabývá se kontexty rozhodování v sociální práci a genderovými aspekty sociální práce. Korespondenci zasílejte na: radka.janebova@uhk.cz.

Dudová, Radka. 2015. *Postarat se ve stáří. Rodina a zajištění péče o seniory.* Praha: SLON.

Poskytování péče o seniora v rodině je náročný úkol a praktická podoba této péče může mít mnoho tváří. Kniha Radky Dudové se zaměřuje na palčivé otázky a problémy, které v České republice péči o seniory provázejí z pohledu pečujících blízkých osob. Klade vedle sebe výsledky analýzy mediálního a politického diskurzu a výsledky biografického výzkumu neformálních pečovatelek a pečovatelů. Pojmenovává přitom rozpory a paradoxy, které v této oblasti existují. Mediální prezentace tématu péče o seniory zdůrazňuje odpovědnost rodiny a příbuzných za zajištění péče a blahodárnost péče v domácím či přirozeném prostředí. Osobní příběhy pečujících žen a mužů oproti tomu ukazují ambivalentnost zkušenosti péče: na jedné straně obětavost a lásku projevenou v každodenních aktivitách, na straně druhé ekonomická rizika, vyčerpání, pocit nezastupitelnosti i hledání jiných možných řešení. Kniha přispívá do diskuse, zda je skutečně možné v neformální péči v rámci rodiny spatřovat budoucí řešení narůstající potřeby péče o seniory v souvislosti se stárnutím populace. Ukazuje na možné nové zdroje sociálních nerovností a na slepé uličky současného uvažování o daném problému.